

Wpływ znaku afektywnego słów na strukturę leksykonu mentalnego

The influence of affective valence of words on the structure of the mental lexicon

Iwona LEGUTKO-MARSZAŁEK

Uniwersytet Gdański/ University of Gdansk

E-mail: iwona.legutko@ug.edu.pl,

Abstract: In this paper, I wanted to check whether, in addition to meaning and form, the affective marking of words also affects their organization in the mental lexicon. For this purpose, I conducted a study in which participants were asked to write down as many free associations as possible to given words. I assumed that if the activated words were the same in terms of affectivity, it would indicate the influence of affective valence of words on the structure of the mental lexicon. The results of the study confirmed my hypothesis.

Keywords: mental lexicon, affective marking of words, organization of words in mental lexicon

Wstęp

Leksykon mentalny można zdefiniować jako komponent pamięci, w którym zapisane są wszystkie słowa języka lub języków, które przyswoiliśmy i którymi się posługujemy. Ma on charakter wiedzy strukturalnej dotyczącej reprezentacji jednostek leksykalnych kodujących informacje językowe umożliwiające właściwe ich stosowanie podczas przetwarzania językowego. Pomijając różne założenia teoretyczne na temat leksykonu (np. M. Schwarz/ J. Chur 2007; M. Raupach 1997) można z pewnością stwierdzić, że każdy, kto zna jakieś słowo w danym języku, wie zarazem, jakie jest jego znaczenie, jak się je wymawia, jak się je pisze, z jakimi innymi słowami łączy się tworząc zdanie oraz w jakim kontekście się go używa. Dlatego leksykon mentalny musi zawierać utajoną wiedzę dotyczącą formy fonetyczno-fonologicznej i grafemicznej, struktury morfologicznej, reprezentacji semantycznej i reguł syntaktycznych na temat każdej pojedynczej jednostki leksykalnej (I. Legutko-Marszałek 2007, 2009, 2016). Wszystkie te informacje są automatycznie aktywowane wraz z daną jednostką w momencie dostępu do leksykonu mentalnego.

Wiedza reprezentowana w leksykonie mentalnym stanowi zatem złożony system, który składa się z form, treści i struktur. Jako komponent pamięci długotrwałej powiązany jest również z innymi komponentami pamięci, gdyż w procesach produkcji i percepcji językowej oprócz wiedzy językowej aktywowana jest także wiedza pozajęzykowa jak reprezentacja pojęciowa i sensoryczna oraz oznakowanie afektywne,

które są związane z daną jednostką. Leksykon mentalny powinien być zatem rozumiany jako integralna część systemu poznawczego a nie jako oddzielny moduł.

1. Organizacja leksykonu mentalnego

A.R. Damasio i H. Damasio (1993: 47) pokazali w swoich badaniach, że leksykon mentalny nie jest przypadkowo zorganizowany, tylko racjonalnie ustrukturyzowany. Ogromna ilość słów (według I. Kurcz 1992: 85 – to około 100–250000 jednostek leksykalnych), które zna człowiek, oraz szybkość, z jaką są one aktywowane (3–4 słowa na sekundę), świadczy o perfekcyjnie zorganizowanym systemie. Organizacja reprezentacji językowych w leksykonie mentalnym podlega tym samym poznawczym zasadom strukturalnym co organizacja pojęć. Jednostki leksykalne tworzą strukturę hierarchiczną w zależności od zgromadzonej wiedzy.

Obserwując proces przetwarzania języka można zauważyć, że forma graficzna, znaczenie, kategoria gramatyczna, częstość występowania, typowość oraz nacechowanie afektywne mają istotny wpływ na strukturę organizacyjną leksykonu mentalnego. Do najważniejszych czynników wpływających na rozpoznawanie słów należą częstość występowania i długość słów. W tym kontekście należy zwrócić uwagę na rozróżnienie między jednostkami, które są słowami a jednostkami, które nimi nie są. W zadaniach polegających na decyzji leksykalnej (*lexical decision*), czy dane słowo należy do systemu językowego, reakcja na słowa jest dużo szybsza niż reakcja na nie-słowa, ponieważ słowa mają swoją reprezentację w leksykonie mentalnym i są w ciągu milisekund identyfikowane. Natomiast nie-słowa nie mają swojej reprezentacji, ale żeby to stwierdzić, musimy przeszukać cały leksykon, a to zajmuje oczywiście czas (zob. M. Coltheart/ E. Develaar/ J.T. Jonasson i in. 1977). Pseudosłowa z kolei są wolniej odrzucane niż nie-słowa, co ma z kolei związek z faktem, że pseudosłowa przypominają jednostki leksykalne i trudno je odróżnić, ponieważ tworzone są według reguł strukturalnych danego systemu językowego i stanowią potencjalne słowa.

W organizacji leksykonu mentalnego istotną rolę odgrywa znaczenie słowa będące odniesieniem do reprezentacji pojęciowej. Słowa powiązane ze sobą znaczeniowo aktywują się wzajemnie poprzez mechanizm rozproszonej aktywacji (A.M. Collins/ E.F. Loftus 1975; J. Engelkamp/ H.D. Zimmer 2006: 525 i nast.). Dowodem na to jest chociażby fakt z życia codziennego, a mianowicie jeśli się przejeżdżamy, to aktywowane omyłkowo słowo jest zazwyczaj zbliżone pod względem semantycznym. Słowa bliskoznaczne muszą być wobec tego silnie ze sobą powiązane lub kodowane w bezpośredniej bliskości, jak na przykład *rzeka, jezioro, morze, staw* czy *fotel, krzesło, kanapa, sofa, taboret, stół* zachowując strukturę hierarchiczną.

Wraz z dostępem do leksykonu mentalnego i identyfikacją jakiejś jednostki leksykalnej, aktywacji ulegają nie tylko te podobne pod względem semantycznym, ale wszystkie powiązane z nią asocjacyjnie słowa. I tak aktywacja danej jednostki leksykalnej rozchodzi się na inne podobne pod względem fonologicznym słowa, przy czym decydujący jest nie tylko początek, ale i zakończenie, akcent, liczba sylab czy nawet liter.

Należy zwrócić uwagę, że nawet jak dojdzie do omyłkowej aktywacji niewłaściwego słowa, to zachowana pozostaje zgodność kategorii gramatycznej – obojętnie czy dochodzi do przejęzyczenia ze względu na podobieństwo fonologiczne czy semantyczne. Wynika z tego, że nie tylko struktura hierarchii pojęciowej, ale i kategoryzacja gramatyczna ma odzwierciedlenie w strukturze organizacyjnej leksykonu.

Innym czynnikiem wpływającym na organizację leksykonu mentalnego jest wspomniana już częstość występowania danego słowa, co oznacza, że często używane słowa będą również szybciej i częściej aktywowane podczas przetwarzania językowego. A.M. Jacobs i J. Grainger (1992) próbowali stworzyć model częstotliwości występowania słów. Postulują oni niższy próg dla rozpoznawania słów często występujących niż tych rzadszych, co jest równoznaczne z szybszym dostępem do tych jednostek, a więc krótszym czasem przetwarzania.

Podobnie jak słowa używane z większą częstotliwością, również typowi przedstawiciele danej kategorii będą szybciej i z większym prawdopodobieństwem aktywowani w leksykonie mentalnym. Dostęp do tak zwanych pojęć podstawowych w hierarchii *słowo nadrzędne* – *słowo podstawowe* – *słowo podrzędne* jest najszybszy i zarazem najczęstszy (J. Hoffmann/ U. Kämpf 1985; E. Rosch/ C.B. Mervis/ W.D. Gray i in. 1976). Ma to najwyraźniej związek z faktem, że w życiu codziennym przetwarzamy informacje głównie na poziomie podstawowym, gdyż jest to najbardziej ekonomiczny i ułatwiający komunikację sposób. Struktura semantyczna na tym poziomie ma ogólny i optymalny zakres znaczeniowy. Klasyfikacja pojęć ma istotne znaczenie w tworzeniu sieci skojarzeniowej otaczającego nas świata i znajduje odzwierciedlenie w organizacji leksykonu mentalnego.

W niniejszym artykule będę chciała dowieść, że dodatkowym czynnikiem wpływającym na organizację leksykonu mentalnego jest oznakowanie afektywne słów. Należy przy tym rozróżnić między znaczeniem emocjonalnym słów a ich znakiem afektywnym. Podczas gdy znaczenie odnosi do pojęcia posiadającego strukturę konceptualną charakteryzującą konkretną emocję, znak informuje jedynie o naszym ustosunkowaniu emocjonalnym wobec pojęcia reprezentowanego przez jednostkę leksykalną.

2. Metodologia badania i zastosowane narzędzia

Z moich obserwacji wynika, że podobnie, jak łatwo możemy przywołać obraz (reprezentację wizualną) czy pojęcie słowa (reprezentację umysłową), które są ściśle powiązane z daną jednostką leksykalną, to równie szybko możemy dokonać oceny znaku afektywnego, tzn. ocenić, czy jest to słowo o pozytywnym, negatywnym lub neutralnym zabarwieniu emocjonalnym. Wynikałoby z tego, że wraz z przyswajaniem lub uczeniem się znaczeń słów danego języka kodujemy również informację dotyczącą ich oznakowania afektywnego. W związku z tym postanowiłam zbadać, czy znak afektywny jednostek leksykalnych wpływa na organizację leksykonu mentalnego, tzn. czy słowa nacechowane afektywnie są silniej powiązane asocjacyjnie z innymi słowami o tym samym znaku afektywnym czy nie ma różnicy w sile powiązania między słowami pod względem oznakowania afektywnego. Założyłam, że jeśli skojarzenia swobodne będą zgodne ze słowami wyjściowymi pod względem oznakowania

afektywnego, to będzie to świadczyć o wpływie znaku afektywnego na strukturę organizacyjną leksykonu mentalnego.

Do przeprowadzenia badania mającego na celu weryfikację, czy oznakowanie afektywne słów wpływa na organizację leksykonu mentalnego, opracowałam listę z 30 słowami – 15 słów abstrakcyjnych i 15 konkretnych. Słowa użyte w badaniu zostały starannie wyselekcjonowane w taki sposób, aby zawierały zamierzone konotacje afektywne, a następnie zostały poddane weryfikacji 30 osobom i 3 sędziom kompetentnym (jednemu językoznawcy i dwóm psychologom), którzy mieli ocenić, czy wybrane słowa spełniają warunki dopuszczające do eksperymentu, tzn. czy przypisany im znak afektywny jest właściwy. 100 % pytanych potwierdziło zgodność znaku afektywnego w dobranych do badania słowach. W badaniu zostały użyte następujące słowa o znaczeniu abstrakcyjnym: *pomoc, wieczność, zdrada, rozwój, system, nienawiść, kreatywność, zasada, rasizm, wolność, przestrzeń, przemoc, miłość, pojęcie, degradacja* oraz o znaczeniu konkretnym: *przyjaciół, oprawa, trup, kwiat, chodnik, brud, prezent, proszek, robak, słońce, ciało, krew, uśmiech, znak, nóż*.

Wśród 30 w sumie słów 10 było nacechowanych pozytywnie: *pomoc, rozwój, kreatywność, wolność, miłość, przyjaciel, kwiat, prezent, słońce, uśmiech*, 10 było nacechowanych negatywnie: *zdrada, nienawiść, rasizm, przemoc, degradacja, trup, brud, robak, krew, nóż* i 10 miało neutralny znak afektywny: *wieczność, system, zasada, przestrzeń, pojęcie, oprawa, chodnik, proszek, ciało, znak*. Słowa były uszeregowane na liście w następującej kolejności: pozytywne – neutralne – negatywne – pozytywne – neutralne – negatywne – pozytywne itd. Metodą badania były skojarzenia swobodne, czyli słowa, które kojarzą się w jakikolwiek sposób ze słowem-bodźcem bez dłuższego namysłu.

W przeprowadzonym badaniu wzięło udział łącznie 26 studentów pierwszego roku lingwistyki stosowanej i pierwszego roku germanistyki, w przeważającej większości były to kobiety w wieku 20 lat. Uczestnicy badania otrzymali kartki z listą opracowanych przeze mnie słów i mieli za zadanie wypisać odręcznie jak najwięcej skojarzeń z podanymi słowami, czyli słów, które przychodzą im na myśl zaraz po przeczytaniu słowa wyjściowego. Badanie dotyczyło samodzielnej pracy i nie było ograniczone czasowo.

3. Przedstawienie i analiza wyników badania

Analizując wyniki badania przyjąłm następujące założenia: za słowa zgodne pod względem znaku afektywnego uznałam skojarzenia o tym samym znaku afektywnym lub neutralnym; za niezgodne pod względem znaku afektywnego uznałam skojarzenia o przeciwnym znaku afektywnym w stosunku do słowa wyjściowego, ale tylko w przypadku, gdy stanowiły większość. W sytuacji, gdy skojarzeń o przeciwnym znaku było mniej, uznawałam wynik za częściowo zgodny i oznaczałam jako zgodny/niezgodny (Z/N). W przypadku słów neutralnych uznawałam skojarzenia za niezgodne, gdy któryś ze znaków afektywnych zdominował i znacznie przewyższył ilość skojarzeń neutralnych. Natomiast za częściowo zgodne uznawałam sytuację, gdy skojarzenia o przeciwnym znaku się równoważyły. Moje założenia podyktowane były

występowaniem różnic indywidualnych na skutek odmiennych doświadczeń życiowych, które wpływają w dużym stopniu na sieć asocjacyjną. Za przykład może posłużyć pozytywnie oznakowane słowo *miłość*, które może niektórym kojarzyć się negatywnie i tym samym wywołać negatywne skojarzenia, co nie zmienia faktu, że statystyczna większość uważa to słowo za pozytywne.

Uczestnicy badania wyprodukowali łącznie 2180 skojarzeń, w tym 659 pozytywnych, 619 negatywnych i 902 neutralnych. Średnia skojarzeń w przeliczeniu na uczestnika wynosiła 83.8, natomiast w przeliczeniu na bodziec wynosiła 72.7. Średnia zgodnych skojarzeń swobodnych wyniosła $M = 26.07$ przy odchyleniu standardowym $SD = 3.9$, co stanowi 86.9 % wszystkich słów zaprezentowanych w badaniu. Średnia zgodności/niezgodności wyniosła $M = 3$, co stanowi 10% wszystkich słów, natomiast średnia niezgodnych ze słowem wyjściowym słów wyniosła $M = 0.46$, co stanowi 1.53% wszystkich słów. Wynika z tego, że w znacznej większości przypadków skojarzenia zgadzały się pod względem oznakowania afektywnego ze słowem wyjściowym. Oznacza to, że znak afektywny słów należy uznać za kolejny czynnik wpływający na organizację jednostek w leksykonie mentalnym. Aktywacja słów o pozytywnym, negatywnym czy neutralnym znaku afektywnym inicjuje bowiem rozproszenie aktywacji na inne jednostki o tym samym znaku afektywnym co aktywowane słowo i tym samym udostępnia je świadomemu przetwarzaniu językowemu.

Przedstawiona poniżej tabela 1 pokazuje, jak rozkładały się wyniki dla poszczególnych osób. Jak widać proporcje pozytywnych, negatywnych i neutralnych słów zostały w przeważającej większości zachowane. Dominacja skojarzeń neutralnych nie powinna dziwić, ponieważ są to z reguły słowa nienacechowane afektywnie, ale w zależności od indywidualnego doświadczenia badanych mogą wzbudzać bardziej pozytywne lub negatywne asocjacje. Można wysunąć przypuszczenie, że neutralne słowa kojarzone z pozytywnymi lub negatywnymi słowami wyjściowymi mogły wzbudzać afekt zgodny z oznakowaniem tych słów. Uczestnicy badania przywoływali średnio trzy słowa ($M = 2.8$), przy czym jedni potrafili wypisać ponad pięć słów, a inni tylko jedno lub żadnego. W sytuacji większej ilości skojarzeń dwa pierwsze były całkowicie zgodne pod względem oznakowania afektywnego ze słowem wyjściowym, a dopiero kolejne przesuwały się w kierunku bardziej neutralnym. W przypadku jednego skojarzenia zazwyczaj była zgodność.

Lp.	Pozytywne	Neutralne	Negatywne	Zgodne	Z / N	Niezgodne
1	33	25	28	28	2	0
2	28	31	22	25	3	0
3	30	39	30	25	3	2
4	18	27	22	20	7	2
5	39	43	39	27	3	1
6	22	54	36	26	4	0
7	29	60	40	24	6	0
8	12	37	14	29	1	0

9	27	60	18	26	4	0
10	35	50	35	27	3	0
11	30	35	21	29	1	0
12	28	38	15	25	3	1
13	17	17	19	25	2	2
14	34	41	29	26	4	0
15	15	24	9	28	2	0
16	15	29	6	27	3	0
17	20	36	19	28	2	0
18	35	29	30	28	1	1
19	53	120	58	23	6	1
20	11	9	8	22	0	0
21	23	41	20	27	3	0
22	25	34	22	29	1	0
23	10	30	6	27	3	0
24	26	32	22	27	3	0
25	30	37	24	23	6	1
26	14	21	27	27	2	1

Tabela 1. Rozkład wyników dla poszczególnych osób.

W przeprowadzonym przeze mnie badaniu suma pozytywnych skojarzeń ze słowami wyjściowymi wyniosła 28.94% wszystkich skojarzonych słów, suma negatywnych skojarzeń wyniosła 27.18%, a suma neutralnych skojarzeń wyniosła 39.61%. Wyniki pokazują, że rozkład procentowy skojarzeń swobodnych odpowiada procentowej ilości słów wyjściowych z niewielką przewagą słów neutralnych.

W tabeli 2 został przedstawiony rozkład procentowy skojarzeń dla każdego słowa – na czerwono zostały zaznaczone wyniki zgodne co do znaku afektywnego. Wyniki pokazują, że niektóre słowa wzbudzały skojarzenia o 80-, a nawet 90-procentowej zgodności, jak *znak*, *uśmiech*, *proszek*, *prezent*, *chodnik*, *trup*, *przyjaciół*, *pojęcie*, *przemoc*, *rasizm*, *zasada*, *nienawiść*, *system* i *wieczność*. Słowo *oprawa* miało wręcz 100-procentową zgodność u wszystkich badanych, co jest naprawdę wyjątkowo rzadkim przypadkiem w tego typu badaniach. Najwięcej negatywnych skojarzeń wzbudzały słowa *przemoc*, *rasizm*, *trup* i *nienawiść*, co nie było szczególnym zaskoczeniem, bo są to silnie nacechowane słowa. Dziwi natomiast wynik dla również silnie nacechowanej negatywnie *zdrady*, która uzyskała niższy wynik niż można by było się spodziewać, a nawet wzbudziła prawie 6% pozytywnych skojarzeń. Interesujące wyniki uzyskał negatywnie oznakowany *nóż*, który połowie uczestników kojarzył się negatywnie, natomiast drugiej połowie neutralnie. Nie jest to dowód na niezgodność skojarzeń ze słowem wyjściowym, tylko raczej na styczność z tym narzędziem w co-

dziennym życiu w bezpiecznym kontekście, co wpływa neutralizująco na postrzeganie tego narzędzia. Inaczej wyniki plasowałyby się dla słowa *maczeta*, która kojarzy się przede wszystkim jako narzędzie zbrodni i tym samym wzbudzałaby prawdopodobnie wyłącznie negatywne skojarzenia. Najwięcej pozytywnych skojarzeń wzbudzały oczywiście słowa *prezent*, *przyjaciół* i *uśmiech*, które kojarzą się poczuciem radości i szczęścia. Natomiast *miłość*, która wydawałaby się najsilniej oznakowanym pozytywnie słowem, uzyskała nieco mniej skojarzeń pozytywnych oraz aż 21% neutralnych. Zaskakujący był wynik uzyskany dla słowa *pomoc*, które jest bez wątpienia pozytywnie oznakowane a w badaniu uzyskało jedynie 59% zgodnych skojarzeń, a u wielu uczestników wzbudziło nawet 25% negatywnych. Jedynym słowem, które uzyskało poniżej 50% zgodnych skojarzeń była *kreatywność*, słowo nacechowane pozytywnie ale kojarzące się badanym uczestnikom głównie z neutralnymi słowami takimi jak *rysowanie*, *malowanie*, *sztuka*, *małe dzieci*, *reklama*, *pasja*, ale też *twórczość*, *wyobraźnia*, *inteligencja*, *myślenie poza schematem* i *rozwój*. Wynik nie dowodzi braku zgodności afektywnej podczas aktywacji sieci asocjacyjnej, tylko utrwalonych kulturowo skojarzeń *kreatywności* z rozwojową fazą okresu dziecięcego, kiedy to nasze działanie nie jest ograniczane żadnymi regułami i możemy swobodnie wyrażać nasz twórczy potencjał. Oprócz *kreatywności* wszystkie użyte w badaniu skojarzenia były zgodne ze słowem wyjściowym na poziomie powyżej 50%. Najmniej skojarzeń odbiegających pod względem afektywnym od słowa wyjściowego uzyskały słowa neutralne, których wyniki zgodności afektywnej plasowały się powyżej 80%, a słowo *oprawa* uzyskało nawet 100% zgodności. Bardzo ciekawy wynik uzyskało słowo *ciało*, które oprócz 67-procentowej zgodności kojarzyło się z taką samą liczbą słów pozytywnych i negatywnych na poziomie 17%.

	POZYTYWNE (%)	NEUTRALNE (%)	NEGATYWNE (%)
POMOC	59.4	15.6	25
WIECZNOŚĆ	1.1	86	12.5
ZDRADA	5.8	18.2	76.1
ROZWÓJ	67.4	31.5	1.1
SYSTEM	4.4	83.8	11.8
NIENAWIŚĆ	1.3	16.3	82.5
KREATYWNOSĆ	31.3	53	3.6
ZASADA	3.6	87.3	9.1
RASIZM	0	13.6	86.4
WOLNOŚĆ	67.1	30.3	2.6
PRZESTRZEŃ	22.9	74.3	2.9
PRZEMOC	0	19.4	96.8
MIŁOŚĆ	77.9	21.2	1
POJĘCIE	9.7	88.7	1.6

DEGRADACJA	1.7	16.9	81.4
PRZYJACIEL	89.5	9.3	1.2
OPRAWA	0	100	0
TRUP	1.9	14.3	83.8
KWIAT	58	41	1
CHODNIK	1.3	82.1	16.7
BRUD	1.4	26.4	72.2
PREZENT	90.7	8	1.3
PROSZEK	11.1	88.9	11.1
ROBAK	2.4	43.4	54.2
SŁOŃCE	67.6	26.9	5.6
CIAŁO	16.7	66.7	16.7
KREW	1.5	38.2	60.3
UŚMIECH	82.5	13.8	3.8
ZNAK	2.7	95.4	1.4
NÓŻ	0	50.8	54.1

Tabela 2. Rozkład procentowy skojarzeń swobodnych dla każdego słowa.

Analizując przytaczane skojarzenia nasuwa się spostrzeżenie, że przeważającą większość stanowiły rzeczowniki, a więc mamy tu do czynienia ze zgodnością co do kategorii gramatycznej ze słowem wyjściowym. W niewielkiej liczbie występowały skojarzenia tworzące związki frazeologiczne ze słowem wyjściowym, a także w formie opisów, metafor czy nawet interpretacji. W przeprowadzonym badaniu te najbardziej typowe, powtarzające się skojarzenia bazują na ogólnej przyswojonej wiedzy, natomiast te mocno zindywidualizowane i różniące się od siebie zależą bardziej od doświadczenia. I tak na przykład słowo *chodnik* kojarzyło się większości uczestnikom z *betonem*, *miastem*, *krawężnikiem*, *pieszymi*, *kostką* czy *brukiem*, natomiast niektórym dodatkowo z *brudem*, *nierównością*, *śmieciami*, *chwastem*, *wózkiem dziecięcym*, *bezdolnymi*, *upadkiem* czy *kredą*, co jest już mocno związane z osobistym doświadczeniem. Co ciekawe jednym *chodnik* kojarzył się z *bezpieczeństwem*, a innym z kolei z *niebezpieczeństwem*. Na tym przykładzie widać, jak neutralnie oznakowane słowo może nabyć w zależności od życiowych doświadczeń dodatkowo negatywnych lub pozytywnych konotacji. Podobnie osoba, która nigdy nie mieszkała w *akademiku* nie skojarzy go z *brudem*, a osoba nie mająca do czynienia z narkotykami nie będzie kojarzyła na przykład *proszku* z kokainą. Słowo o tak silnym negatywnym wydźwięku jak *zdrada* potrafiło przywołać u niektórych nawet pozytywne skojarzenia, jak *przyjemność*, *adrenalina*, *miłość* czy *przebaczenie*, a z kolei *miłość* przywołała oprócz typowo pozytywnych skojarzeń również negatywne takie jak *ofiara*, *poświęcenie*, *wyrzeczenia* i *potrafi opętać*. Nawet *robak*, który generalnie wzbudza negatywne emocje u ludzi takie jak *wstręt* i *obrzydzenie*, to jednak kojarzył się również z *bezbronnym*

małym żyjątkiem. Natomiast neutralne słowo jakim jest *ciało* kojarzyło się zarówno z *pięknem*, *akceptacją* i *miłością* jak i z *kompleksami*, *smrodem* i *nienawiścią*. Po niektórych skojarzeniach widać także wpływ ostatnich wydarzeń politycznych i kultury, w której dorastali badani.

Na szczególną uwagę zasługują wyniki dla słowa *pomoc*, które jest bez wątpienia pozytywnie oznakowane, ale jako jedyne wzbudziło aż 25% skojarzeń o przeciwnym znaku. Jak widać po przytoczonych przykładach nie każdemu uczestnikowi *pomoc* kojarzyła się wyłącznie pozytywnie, u niektórych wywołała wręcz przeciwne asocjacje. Można sobie na przykład wyobrazić, że słowo *pomoc* u osoby, która przeżyła traumatyzujące zdarzenie wymagające pobytu w szpitalu lub jakiejś innej formy pomocy, może wzbudzać negatywne emocje.

4. Wnioski i dyskusja

Analiza wyników przeprowadzonego badania skłania do jednoznacznego wniosku, że znak afektywny słowa wyjściowego wpływa istotnie na aktywację jednostek leksykalnych o zgodnym oznakowaniu emocjonalnym. Nie oznacza to jednak, jak sądził H.G. Bower (1986), że analogicznie do sieci pojęciowej dysponujemy w mózgu odrębną siecią emocjonalną. Dowodzi to raczej tego, że jednostki leksykonu mentalnego kodują oprócz informacji pojęciowej i sensorycznej również informację dotyczącą oznakowania afektywnego. Przykładowo słowo *prezent* aktywuje reprezentację pojęciową tego słowa (wyobrażenie prezentu), wrażenia sensoryczne z nim związane (obraz prototypowego prezentu, szelest podczas rozpakowywania, potencjalny zapach czy odczucia dotykowe), oraz znak afektywny (pozytywne lub negatywne emocje albo brak pobudzenia). W przeprowadzonym przeze mnie badaniu można było zaobserwować zgodność skojarzeń ze słowem wyjściowym co do kategorii gramatycznej. Skojarzenia należały bowiem do tej samej części mowy mimo wyraźnego wskazania, że może to być dosłownie każde słowo, które przychodzi uczestnikom do głowy po przeczytaniu słowa wyjściowego oraz zaznaczając, że nie muszą to być rzeczowniki.

Wyniki przeprowadzonego badania wykazały 87-procentową zgodność w oznakowaniu afektywnym skojarzeń ze słowami użytymi w badaniu, co sugeruje, że informacja afektywna charakteryzująca jednostkę leksykalną odgrywa znaczną rolę z organizacji leksykonu mentalnego. Największa zgodność wystąpiła w przypadku słów neutralnych przypuszczalnie dlatego, że nie wywołując ani pozytywnych ani negatywnych emocji, pozwalają na swobodny przepływ informacji i aktywację obszerniejszego zakresu sieci asocjacyjnej leksykonu mentalnego. W badaniu można było zaobserwować tendencję, że im mniej wypisanych skojarzeń, tym większa była zgodność znaku afektywnego – sięgająca nawet 100%. Najwyraźniej wyszukiwanie kolejnych skojarzeń aktywowało większy zakres leksykonu mentalnego i tym samym skojarzenia o bardziej neutralnym zabarwieniu emocjonalnym.

Sieć powiązań asocjacyjnych w mózgu zależy od wiedzy i doświadczenia człowieka, szczególnie oznakowanie afektywne jest silnie uwarunkowane indywidualnymi przeżyciami i może istotnie odbiegać od tendencji statystycznych. Ktoś, kto miał styczność z narkotykami skojarzy słowo *proszek* z kokainą, podczas, gdy innym przyjdzie na myśl pranie lub pieczenie ciasta. Podobnie pod względem emocjonalnym

krw może kojarzyć się komuś pozytywnie, przykładowo z krwiodawstwem, mimo że u statystycznej większości budzi raczej negatywne skojarzenia.

Rodzaj słów nie miał istotnego wpływu na ilość przywołanych skojarzeń, czyli zarówno słowa abstrakcyjne jak i konkretne kojarzyły się z podobną liczbą słów. Również znak afektywny słów nie miał istotnego wpływu na ilość skojarzeń, co oznacza, że niezależnie od tego, czy słowa wyjściowe były oznakowane pozytywnie czy negatywnie, przywoływały podobną liczbę skojarzeń. Wynika z tego, że w przeprowadzonym badaniu nie wystąpił efekt negatywności. Uczestnicy sygnalizowali jednak, że największą trudność sprawiało im znalezienie skojarzeń w przypadku słów abstrakcyjnych i neutralnych zarazem, co nie wpłynęło jednak istotnie na wyniki badania.

System emocjonalny odgrywa bardzo ważną rolę w życiu człowieka, wartościując otaczający go świat i ostrzegając przed potencjalnymi zagrożeniami. Ma to zapewne wpływ na oznakowanie afektywne słów szczególnie tych przywołujących poszczególne emocje związane z pozytywnymi lub negatywnymi doświadczeniami. U niektórych badanych zgodność znaku afektywnego skojarzeń ze słowem wyjściowym była na poziomie 100% zgodności, a u innych z kolei słowa pozytywne wywoływały negatywne skojarzenia, a jeszcze u innych negatywne słowa wywoływały pozytywne skojarzenia. Mimo uznania danego słowa przez większość za pozytywne, negatywne czy neutralne, to i tak w zależności od indywidualnego doświadczenia może ono wywołać całkiem odwrotne skojarzenia. Traumatyczne doświadczenia mogą szczególnie wpłynąć na oznakowanie afektywne, i tak na przykład pozytywne słowo, jakim jest *pomoc* wzbudzało u niektórych uczestników badania również negatywne asocjacje.

Na podstawie skojarzeń można wobec tego wnioskować o skłonnościach do postrzegania świata jako czegoś zagrażającego lub przyjaznego. W przeprowadzonym badaniu były osoby, u których wśród skojarzeń dominowały neutralne, obojętne czy słowo wyjściowe było pozytywne, negatywne czy neutralne. Niektórzy uczestnicy mieli z kolei tendencję do przewagi negatywnych lub pozytywnych skojarzeń, co może wskazywać na osobowościowe skłonności do przeżywania pozytywnego lub negatywnego afektu. Na podstawie skojarzeń można również oszacować, czy dana osoba prezentuje konkretny czy abstrakcyjny styl przetwarzania informacji. Połowa słów miała bowiem znaczenie abstrakcyjne, natomiast druga połowa miała znaczenie konkretne. U niektórych badanych przeważały skojarzenia konkretne, nawet w przypadku abstrakcyjnych słów wyjściowych. Dla przykładu *rasizm* kojarzył się jednemu uczestnikowi z takimi słowami jak *murzyn*, *protesty*, *kibole*, *Ameryka*, *pistolet*, *kradzieże*, *głupota* i *napady*. Dla porównania inny badany miał z tym samym słowem następujące skojarzenia: *brak tolerancji*, *zacośanie*, *próżność*, *przemoc*, *nienawiść*, *niesprawiedliwość*, *dyskryminacja*. Jak widać, nawet abstrakcyjne słowo aktywowało u osoby o konkretnym stylu przetwarzania prawie wyłącznie konkretne skojarzenia. Innym przykładem może być słowo *system*, które kojarzyło się osobie o konkretnym stylu przetwarzania ze słowami: *matrix*, *elita*, *prezydent*, *biznes*, *władza*, *ekonomia*, natomiast osobie o abstrakcyjnym stylu przetwarzania ze słowami: *narzucanie*, *dyktatura*, *opresja*, *zasady*, *podporządkowanie*. Nawet konkretne słowo, jak na przykład

prezent u osoby o abstrakcyjnym stylu przetwarzania wzbudziło skojarzenia typu: *nie spodzianka, zaskoczenie, pamięć, radość*, natomiast u osoby o konkretnym stylu przetwarzania słowa typu: *święta, biżuteria, urodziny, kwiaty, wstążka*.

Podsumowując analiza badania wykazała, że oznakowanie afektywne wpływa na zwiększoną dostępność jednostek leksykalnych o tym samym znaku podczas aktywacji, ponieważ uczestnicy badania przywoływali skojarzenia zgodne co do znaku afektywnego ze słowem wyjściowym. Wynika z tego, że informacja o znaku afektywnym jest kodowana przez reprezentacje leksykonu mentalnego a jednostki leksykalne są ze sobą powiązane asocjacyjnie nie tylko pod względem poznawczym, ale i emocjonalnym. Ustosunkowanie afektywne do danej reprezentacji pojęciowej ma z kolei odbicie w strukturze leksykonu mentalnego. Trzeba przy tym jednak zaznaczyć, że podobnie jak konstrukcja konceptualna pojęcia, również oznakowanie afektywne ma charakter indywidualny i jest silnie związane z doświadczeniem użytkownika języka. Oznacza to, że również sieć skojarzeniowa leksykonu mentalnego musi wykazywać różnice indywidualne.

Bibliografia

- Bower, G.H. (1986), *Affect and memory: A review*, (w:) „Psychological Bulletin” 99, 229–246.
- Collins, A.M./ E.F. Loftus (1975), *A spreading-activation theory of semantic processing*, (w:) „Psychological Review” 82, 407–428
- Coltheart, M./ E. Davelaar/ J.T. Jonasson/ D. Besner (1977), *Access to the internal lexicon*, (w:) S. Dornic (red.) *Attention and performance*. London: Academic Press.
- Damasio, A.R./ H. Damasio (1993), *Sprache und Gehirn*, (w:) „Spektrum der Wissenschaft – Gehirn und Geist” 7, 46–55.
- Engelkamp, J./ H.D. Zimmer (2006), *Lehrbuch der kognitiven Psychologie*. Göttingen/ Bern/Wien/Toronto/Seattle/Oxford/Prag: Hogrefe.
- Hoffmann, J./ U. Kämpf (1985), *Mechanismen der Objektbenennung – Parallele Verarbeitungskaskaden*, (w:) „Sprache und Kognition” 5, 27–41.
- Jacobs, A.M./ J. Grainger (1992), *Testing a semi-stochastic variant of the interactive activation model in different word recognition experiments*, (w:) „Journal of Experimental Psychology” 18, 1174–1188.
- Kurcz, I. (1992), *Język a psychologia*. Warszawa: WSiP
- Legutko-Marszałek, I. (2007), *Überlegungen zum Modell des mentalen Lexikons*, (w:) G. Łopuszańska (red.), *Angewandte Sprach- und Kulturwissenschaft*. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
- Legutko-Marszałek, I. (2009), *Struktur und Organisation des mentalen Lexikons in Kontext psychologischer Gedächtnistheorien*, (w:) „Glottodidactica. An International Journal of Applied Linguistics” 34, 65–73.

- Legutko-Marszałek, I. (2016). *Übersetzen als komplexer, kognitiv bedingter, sowohl das sprachliche Wissen in zwei Sprachen als auch das sprachunabhängige begriffliche Wissen integrierender Prozess*. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
- Raupach, M. (1997), *Das mehrsprachige mentale Lexikon*, (w:) W. Börner/ K. Vogel (red.), *Kognitive Linguistik und Fremdsprachenerwerb*. Tübingen: Gunter Narr Verlag.
- Rosch, E./ C.B. Mervis/ W.D. Gray/ D.M. Johnson/ P. Boyes-Braem (1976), *Basic objects in natural categories*, (w:) „Cognitive Psychology” 8, 382–439.
- Schwarz, M./ J. Chur (2007), *Semantik*. Tübingen: Gunter Narr Verlag.